

Anayasacılık, Anayasal Demokrasi ve İdeolojiler*

Atilla Yayla

Prof. Dr. | İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı

liberal düşünce, Sayı 66, Bahar 2012, s. 13-22

Anayasacılık genellikle demokrasiyle ilişkilendirilir ama ikisi arasında mecburî ve her zaman aynı şekilde tezahür eden bir ilişki yoktur. Anayasacılığın geçmişi modern demokrasinininkinden daha eskiye gider ve anayasacılık demokrasinin ima ettiğinden daha geniş bir alanı ilgilendirir. Başka bir deyişle anayasacılık ile demokrasi tam olarak çakışmaz. Hatta anayasacılıkla demokrasi arasında tarihî ve teorik olarak bazı gerginliklerin olduğu görülür. Demokrasi kelimesini yalnız başına kullanmayıp önüne çeşitli sıfatlar eklememiz bu yüzdendir. Bugün popüler kullanımda kısaca demokrasi dediğimiz şey liberal demokrasiye tekabül eder. Liberal demokrasiye çoğulcu demokrasi veya anayasal demokrasi adı da verilir. Liberal demokrasi çoğunluk demokrasinden (majoriteryen demokrasi) ve ironik biçimde totaliter demokrasi (yahut halk demokrasisi) denilen siyasal rejim türünden çok farklıdır.

Anayasacılık, her demokrasi türüyle değil yalnızca liberal demokrasiyle ilişkili bir kavramdır. Devletin yetkileri, icraatları ve faaliyetleri üzerine, politikacıların ve bürokratların kendi otoritelerinin hudutlarını belirleme gücüne-yetkisine sahip olmalarını engellemek amacıyla bir üst sınır koyma (devlet düzeninin üstüne bir kendiliğinden doğan düzen koyma) çabasının yansıması ve ürünüdür. Hukuk açısından ele alındığında, spesifik kanunların bireylerin davranışları üzerine bir sınır koymasına benzer şekilde, anayasa da devle-

---

* 30 Nisan-1 Mayıs 2011 tarihlerinde Abant Platformu tarafından Bolu'da düzenlenen "Yeni Anayasa'nın Çerçevesi" başlıklı toplantıda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

tin faaliyetlerini sınırlandırır. Bu anlamda anayasa “kanunlar için kanundur”; kanunların en üst olanıdır, kanunların anası ve kaynağıdır. Bu yüzden, bazen, yanlış ve yanıltıcı şekilde, sanki özel hukuk kanunlarının ve ceza kanununun kanun olması anlamında kanunmuş ve onların yaratıcısıymış gibi temel yasa, esas kanun (basic law) olarak da adlandırılır. Bir ülkede bir anayasanın bulunmaması durumunda devletin yönetme gücü ve dolayısıyla devlet iktidarını kullananların davranışları keyfileşir ve devlet kararları köklü, iyi tesis edilmiş ve derinlemesine anlaşılabilir ilkelere sınırları çerçevesinde görülmesi ve yürütülmesi icap eden kamu idaresi meseleleri olmaktan çıkar, sadece iktidar sahiplerinin takdirine bağlı idare meselelerine dönüşür. Bu tür ülkelerde devlet iktidarı bütün sınırları yıkarak büyür ve büyüdükçe alan ve derece bakımından keyfi olarak kullanılma ihtimali ve potansiyeli kuvvetlenir.

Terim bazı anayasacıların dilinde toplumun doğmasına yardım eden –dil, din, ahlâk, gelenek, töre, teamül gibi– sosyolojik kurumları da kapsamına rağmen, özünde ve esas olarak devletin işleyiş çerçevesini belirleyen siyasal düzenlemelere işaret eder (Esas Teşkilat Hukuku-Düzenlemesi). Anayasacılık geleneğinin geçmişi hayli eskilere gider. Bazı yazarlar, yarı-Tanrı firavunların siyasal iktidara sahip olduğu Antik Mısır’da dahi, egemenin de uyması gereken kuralların varlığı anlamında onun izlerini bulur. Bir başka yaklaşıma göre, Müslümanların yönetimindeki Kudüs’te, iktidarın paylaşılması amacına yönelik olan ve merkezî iktidarın sınırlandırılmasını gerçekleştiren bir politik yapılanma rüşeym hâlinde vardı. Avrupalılar bunu Haçlı seferleri esnasında gözlemledi, öğrendi ve Avrupa’ya taşıdı. Magna Carta bir bakıma ve bir ölçüye kadar bunun sonucuydu. Ancak, anayasacılık ilk sistematik felsefî incelemeyi Locke ve Montesquieu’nun yazılarında gördü. Bu filozoflar anayasacılığın tam merkezinde oturmakta olan kuvvetler ayrılığı doktrininin temellerini attı.

Anayasacılığın kuvvetler ayrılığı, hukukun hâkimiyeti, anayasal insan hakları rejimi, federalizm gibi unsurları vardır. Anayasal yönetim, sınırsız takdir yetkisiyle (resmî emirle-decree) ve kurallarla değil talimatlarla idare işlevini ifa etmenin zıddıdır. Kurallara dayalı yönetimle talimatlara dayalı yönetim arasındaki ayırım devletin yetkilerinin üstün ve devletin varlığından ayrı ve bağımsız olarak haklılaştırılan bir amaca mı yoksa sadece iktidara sahip olma olgusuna mı dayandığına bağlıdır. İlk anlayışta devlet bir araçtır. İkincisinde devlet kendi başına bir amaçtır ve tüm beşerî unsur ve düzenlemeleri kendi amacının araçları kılmaktadır.

Anayasacılık geleneğine uygun bir anayasanın siyasal düzenle ilgili beş amacı olduğu söylenebilir:

1. Doğal insan haklarını (hayat, hürriyet ve mülkiyet) ve sivil özgürlükleri (din ve vicdan özgürlüğü; seyahat etme ve yerleşme özgürlüğü; örgütlenme ve birliklerden uzak kalma özgürlüğü; düşünce ve ifade özgürlüğü; basın özgürlüğü; menkul ve gayri menkul edinme, elde tutma ve kullanma özgürlüğü; serbest mübadele yapma özgürlüğü; teşebbüs ve iş kurma özgürlüğü; meslek seçme ve icra etme özgürlüğü; sözleşmelere girme özgürlüğü) siyasî sistemin temel ilkeleri ve temeli olarak tesis etmek ve devlete bu hak ve özgürlüklere saygı gösterme ve onları tek ve toplu sivil ihlâlcilere karşı koruma, hak ve özgürlüklere verilen zararları failere tazmin ettirme (ceza, tazminat) görevi vermek.
2. Devlet iktidarı üzerine, insan hak ve hürriyetlerini korumak için, alenî, bilinen, istikrarlı ve sonuçları tahmin edilebilir-önceden bilinebilir sınırlar koymak.
3. Devlet iktidarı üzerindeki sınırlarda gerçekleştirilecek değişikliklerin her reşit vatandaşın katılacağı, hiç kimsenin keyfî olarak dışlanamayacağı yaygın bir münazara ve münakaşa süreciyle ve önceden belirlenmiş değiştirme kurallarına bağlı kalınarak yapılmasını garanti etmek.
4. Devletin, belli siyasal sınıfların veya onların mütteliklerinin özel refahı için çalışmaktan ziyade genel kamusal amaçlar ve çıkarlar için çalışmasını sağlamak.
5. Devlet organları arasındaki yetki ve görev paylaşımını ve ilişkileri, yukarıdaki ilkeleri asla gözden kaçırmadan, düzenlemek.

Anayasalar yazılı veya yazılmamış olabilir. İlkinin tipik örneği ABD ikincinin İngiltere anayasasıdır. Yazılı anayasası olmayan toplumlarda anayasanın muğlaklığı siyasal otoritelere güçlerini etkili ve daha önceden bilinmeyen yollarla yayma imkân ve fırsatı vermiştir. Meselâ, İngiltere’de I. James ve peşinden gelenler, 17. Yüzyılın başlarında, Parlamento’nun katılımı olmadan ülkeyi yönetme hakkı da dâhil olmak üzere, mutlak monarşi talep etti. Bu sınırsız kraliyet gücü talebi o zamanki liberallerin (Eski Whigler olarak da bilinirler) siyasî görüşleriyle çatıştı. Whigler egemen kraliyet otoritesinin ancak ve ancak Kral Parlamenta’ya uyduğu, onunla birlikte hareket ettiği takdirde meşru olacağına inanmıştı. Kralcılarla liberaller arasındaki bu kesin ve kesin ihtilaf İngiltere’yi iç savaşa sürükledi. Bugünkü İngiliz anayasasının birçok ilkesi ve dokümanı da (haklar bildirgesi, parlamenter egemenlik konsepti gibi) bu süreçte ortaya çıktı. Yazılı anayasaların en iyi ve ilk modern örneği ise ABD’de doğdu. Amerika Birleşik Devletleri’nin yazılı bir anayasa yapma-

sında ve anayasanın muhtevasında göçmenlerin yakından bildiği İngiltere tecrübesinden ve bağımsızlık savaşının İngiltere'ye, yani yazılı anayasası olmayan bir krallığa karşı verilmesinden alınan derslerin büyük tesiri oldu. Amerikan kurucu babaları bir devlet yaratmakla aslında bir canavar yarattıklarını düşünüyor ve onu denetim altına almak istiyorlardı. Sıkı federalizmi ve kuvvetler ayrılığını bu amaca ulaşmanın ana araçları olarak görüyorlardı. Amerikan anayasası anayasal yönetim geleneğini korumayı, yani devleti belli sınırlar içinde tutmayı uzunca bir süre başardı. Ancak, yazılı anayasanın da siyasal sistemde anayasacılığın ruhunu korumaya her zaman yeterli olmaya-bileceği yine ABD tecrübesiyle anlaşıldı.

Anayasal yönetim geleneğine uygun bir anayasanın niye önemli olduğunu anlamak için onu anayasal yönetim geleneğine uygun olmayan "anayasa"larla karşılaştırabiliriz. Bu tür anayasalar, aynı isimle adlandırılırsalar bile, anayasa sayılamaz. Zira, hedefleri bir anayasanın yukarıda sıralanan fonksiyonlarını ifa etmek değil, devlet iktidarına icraatları için kanunî kılıf hazırlamaktır. Bu bizi herkesin bildiği bir başka gerçekle karşı karşıya getirir. Günümüz dünyasında hemen hemen her ülkede anayasa vardır, her devlet bazı formel, yazılı anayasal kurallara göre işler; ama bu ülkelerin pek azı anayasal yönetim altındadır.

Anayasacılık ideali doğal hukuk geleneğinden kaynaklanmıştır. Bu gele-
nekte iki hukuk türü arasında bir ayrım yapılır. Birinci türde hukuk kuralları devletin anlık ve maddî (substantive) hedefleriyle ilgilidir (pozitif hukuk-statute law); ikinci türde pozitif hukukun uyması gereken daha yüksek bir kural-
lar seti vardır (doğal hukuk). Anayasacılık işte bu ikinci tür kuralların varlığı fikrine dayanır. Anayasa fikrî pratikte İngiltere'de doğan "egemenden çıkan hukuk" teorisi (command theory of law) ile ilişkilendirilen egemen nosyonunu reddeder. Bu teori esas itibarıyla Hobbes, Bentham ve Austin tarafından şekillendirilmiştir. Bu hukuk anlayışına göre, bütün hukuk belirli bir otorite-
den-kaynaktan türemek zorunda olduğu için, egemenlik bölünemez ve ege-
menin kural koyma güç ve yetkisi sınırlanamaz. Yasamayı bağlayacak ayrı bir anayasal hukuka yer yoktur. Anayasal yönetim geleneğini geliştiren filozof-
lar sınırsız iktidara imkân tanınması ve hatta onu kutsallaştırması yüzünden bu yaklaşımın normatif implikasyonlarını şiddetle eleştirmiştir.

Bir anayasanın kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmesi için vatandaşların ve siyasal aktörlerin anayasaya, James Madison'un dediği gibi, neredeyse dinî bir saygı göstermesi gerekir. Aksi takdirde, devlet keyfileşir, açık ve örtülü yollarla bulunmaması gereken alanlara doğru taşar ve öngörülmecek şekilde davranır. Böyle bir ülkede iktidar temerküzü engellenemez, birey hakları korunamaz, sivil toplum gelişemez, ekonomik

yatırım ve yenilik caydırılacağından maddî refaha ulaşamaz. Anayasacılığın siyasal düzenin istikrarını ve siyasal gücün sınırlanmasını sağlayabilmesi için devlet iktidarını kullananların ona uymayı benimsemesi bilhassa lazım gelir. Sovyetler Birliği gibi ülkelerde siyasî rejimler vatandaşlarına kâğıt üzerinde birçok hak sağlamışlar ama fiiliyatta hiçbir zaman bu hakların kullanılmasına izin vermemişlerdir. Başka bir deyişle bu ülkelerde hukuk ortadan kaldırılmıştır. Hayek'in dediği gibi totaliter ülkeler hukuksuz, kendiliğinden doğan beşerî düzenin yerine organizasyon düzenini yerleştirmeye ve böylece kurallara değil talimatlara dayalı bir toplum yaratmaya çalışan devletlerin egemen olduğu yerlerdir.

Siyasî düşünce tarihine göz attığımızda anayasacılığı savunan filozoflar yanında savunmayan, önemsemeyen veya karşı çıkan filozofların da olduğunu görüyoruz. Plato belki de anayasacılığın temel esprisini reddeden düşünürlerin ilkidir. *Cumhuriyet* adlı eserinde geliştirdiği modelde, filozof kralları, en fazla bilgiye sahip olanlar olmalarından ötürü, hukuk tarafından sınırlamaya gerek görmedi. Öncü totaliteryen filozoflardan Rousseau, “genel irade”nin, ortak değerleri temsil etmesinden dolayı, sınırlanmaması gerektiğini iddia etti. Marx, kapitalizmin ortadan kaldırılması ve sosyalizmin kurulmasıyla insan tabiatında vuku bulacak değişikliğin ve iktidarın doğru ellerde, yani doğru ideolojiyle donanmış ilerici sınıfın (proleteryanın) elinde bulunmasının devlet iktidarının sınırlanmasını gereksiz kılacağına inandı.

Anayasacılık fikri esas itibarıyla liberal düşünce geleneği içinde doğdu ve olgunlaştı. Locke ve Montesquieu ile başlayarak günümüze doğru geldi. Liberal filozoflar anayasacılık fikrinde iki kaynağa dayandı. Bunlardan ilki insan tabiatının zayıflığı ve kırılganlığıydı. Bu onları bir kişiye, gruba, sınıfa veya kuruma mutlak iktidarı bahşetmenin tehlikeli olacağı kanaatine itti. James Madison bu mühim olguyu *Federalist Papers*'da şu tarihe geçmiş sözlerle vurguladı: “Eğer insanlar melek olsaydı devlete ihtiyaç duyulmazdı. Eğer melekler yönetseydi, devlet üzerinde ne iç ne de dış kontroller gerekli olurdu”. İnsan tabiatının zayıflığını ve insanın iktidar tarafından baştan çıkartılma potansiyelini bir başka filozof, Lord Acton, şu hikmetli ifadeyle dile getirdi: “İktidar yozlaşmaya meyillidir, mutlak iktidar mutlaka yozlaşır” (“İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlaka yozlaştırır”). Liberal düşünürleri anayasacılığı savunmaya iten ikinci kaynak, temel insan haklarının (doğal haklar) siyasal gücün varlığını önlemesiydi. Buna hem Locke gibi doğal haklar teorisine bağlı, hem Hume gibi evrimci filozoflar inandı. Onlara göre, özgürlük başta olmak üzere temel haklar siyasal toplumun varlık alanına girmesinden önce de vardı. Bu yüzden, devlet iktidarının insanların temel hakları lehine sınırlanması gerekliydi.

Anayasacılığın esas itibariyle liberal gelenek içinde doğduğu ve işlendiği, en çok liberaller tarafından önemsenen bir fikir olduğu bir gerçektir. Bu yüzden, birçok örnekte görüldüğü gibi, bir ülkenin liberalleşmesi onun anayasallaşması, anayasallaşması ise liberalleşmesi anlamına gelmektedir. Bu olgu bizi bugün ülkemizde de zaman zaman tartışılan “anayasanın bir ideolojisi olmalı mıdır?” sorusuna götürür. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak anayasanın bir ideolojinin taşıyıcısı olmasına tepki göstermemiz, bundan korkmamız, meşru ve doğal, zira anayasaya bu tür bir ideolojinin giydirilmesi ve bu ideolojiye bağlı uygulamalar birbirinden farklı geniş vatandaş kesimlerini mağdur ediyor, vahim insan hakları ihlalleri yaratıyor. Ancak, siyasal sistemimizde Kemalizm-Atatürkçülük denen yarı otoriter-yarı totaliter ideolojinin tasallutundan can havliyle kaçış, sağlam bir felsefi pozisyona demir atmazsak, başka problemlere yol açabilir. O yüzden, yukarıdaki sorunun cevabı, tarihî ve pratik olarak, “anayasanın sert-otoriteryen bir ideolojisinin olmaması gerekir”dir. Liberal fikirlerden tamamen veya ağırlıklı olarak arındırılan bir anayasa, anayasal yönetim geleneğine uygun bir anayasa olamaz. Bir anayasadan beklenen fonksiyonları yerine getiremez. Bundan dolayı, anayasa adı, ancak ve ancak, bir anayasada bulunması şart olan liberal değerleri reddetmeyen, onlarla barış içinde, onlara uyararak yaşamayı kabul ve taahhüt eden siyasî-hukukî metinlere verilebilir.

Bu tespit veya iddia bizi şöyle bir soruyla karşı karşıya getirir: Neden faşizm, sosyalizm, Kemalizm, dinizm gibi ideolojiler demokratik bir sistemin anayasasının ideolojisi olamazken, liberalizm olabiliyor? Bu bir dayatma değil midir? Bu sorunun cevabı bu ideolojilerin dayandığı değerler ve peşinden koştuğu hedeflerle liberalizmin dayandığı-savunduğu değerler ve takip ettiği hedeflerin mahiyetindeki farklılıklarda yatmaktadır. İdeolojileri hakikati-arayıcı-bulucu-empoze-edici ideolojiler ve farklı-hakikat-gruplarını-barış-içinde-bir-arada-tutmayı-hedefleyen ideolojiler olarak ikiye ayırabiliriz. İlk gruptakiler ebedî gerçeği bulduklarına ve toplumun bu gerçek etrafında homojenize edilmesi gerektiğine inanır. Bu gerçeğin merkezinde bir tarih teorisi, bir etnisite, bir din anlayışı, bir iyi hayat-iyi insan-iyi toplum kavrayışı yatabilir. Bu ideolojilere dayanan siyasal sistemler toplumsal hayatta çatışma ve savaş, siyasal sistemdeyse tahakküm üretir. Zira bu ideolojilerin değerleri özcüdür, pozitif içeriklidir, çoğulculuğa açık değildir. Bu grubun karşısında liberalizm yer alır. Liberalizm ebedî hakikati -iyi hayatı- yanılmaz gerçeği bulma peşinde değildir. Hayat tarzı, dinî inanç, felsefi yaklaşım vb bakımlardan birbirinden farklı olan bireyleri ve insan gruplarını ne iseler o olarak bir arada yaşatma arayışı içindedir. Liberalizm kapsayıcı anlamda özcü değildir, empoze edilecek bir pozitif içerik taşımaz, bireyin hayat yollarındaki

seçeneklerini teke indirmenin peşinde koşmaz. Bu yüzden liberalizm bir barış ideolojisidir. Bu nitelime aynı ölçüde olmamakla beraber muhafazakârlık ve sosyal demokrasiye de uyar. Yâni, bir liberal demokraside sosyal demokrat ve muhafazakâr görüşlerin iktidara gelmesi ve siyasî programlarını uygulaması anayasacılık ilkesine aykırı ağır sonuçlar vermez, liberal demokrasinin ana çerçevesini bozamaz. Ancak, faşizm, nasyonal sosyalizm, sosyalizm-komünizm ve dinizm (religionism) için aynı şey söylenemez

Anayasanın liberal değerlere dayanması gerektiği görüşü benimsenmeyip, anayasanın bir ideolojiye dayanmasının, o ideolojinin niteliği ne olursa olsun, kaçınılmaz olarak, bir anlamda ve bir ölçüde dayatma teşkil edeceği ileri sürülebilir. Ancak, doğru bile olsa, bu, demokratik bir anayasanın ideolojilerden tamamıyla kaçınabileceğini kanıtlamaz. Anayasa bir devlet yapılanmasının ana ilkelerini belirler. Devlet ise, teknik yanları da bulunmakla beraber, sırf bir teknik aygıt değildir; özünde, teknik işlevleri de olan siyasî bir organizasyondur. Bu yüzden, mutlaka, bir siyasî felsefeye (ve dolayısıyla bir ideolojiye) yaslanacaktır. Her ideoloji bir dayatma anlamına geliyorsa, o zaman, anayasada, ideolojiler arasında, dayatmalarının miktar ve derecesine bağlı bir seçim yapmak mecburiyetinde kalırız. Bu durumda da, liberalizmin, diğerlerinden daha az dayatma yaratacağı kesin olduğundan, anayasa ideolojisi olarak tercih edilmesi uygun olacaktır.

Esasen zamanımızda liberal düşüncenin siyasî tezleri halk deyişiyile orta malı hâline, teknik deyişle meta-değer hâline gelmiştir. Bugün ifade, teşkilâtlanma, seyahat, basın özgürlüğü gibi sivil özgürlükleri reddedenlere radikal marjinal gruplar hâricinde kimse iyi bakmaz. Din özgürlüğünün adeta doğal bir hak olduğu kabul edilir. Sanat faaliyetlerinde özgürlük, eli kalem tutanların rahatça yazıp çizmesi, gazetecilerin serbestçe habercilik yapması tuhaf karşılanmaz. Bazı insanların doğuştan diğerlerinden imtiyazlı, bir renkteki insanların diğer bir renkteki insanlara otomatikman üstün olduğu söylenmez. Her ortamda ve her fırsatta neredeyse herkes insan haklarına inandığını ve saygı duyduğunu ifade eder. Ama hak, özgürlük, eşitlik gibi değerleri ilk savunanlar ve en etkili savunanlar liberallerdi. Artık meta-değer hâline gelmiş olsalar da, bu değerler liberal değerlerdir. Liberal demokrasi adını verdiğimiz siyasî yönetim biçiminin değerlerle ilgili altyapısı liberalizm tarafından sağlanmaktadır. Anayasal yönetim geleneğine uygun bir anayasanın gerekliliğini kabul etmek bu gerçeği kabul etmek anlamına gelmektedir.

Anayasacılık geleneği uygar toplumun önemli bir boyutu olmakla beraber, kuvvetler ayrılığı ve federalizm gibi ana unsurlarıyla anayasacılığın kendisinden beklenen devlet iktidarını insan hak ve özgürlükleri ve ademi mer-

keziyetçi siyasî yönetim tarzı lehine sınırlama fonksiyonunu ifa etmede ne derecede başarılı olduğu çok tartışmalıdır. Burada karşılaştırmayı anayasal demokrasilerle despotik, totaliter rejimler arasında yapmak yanılmamıza ve başarıyı abartmamıza yol açar. Zaten önce faşist ve Nazi, sonra sosyalist totaliter sistemlerin çöküşü ana dış referansı ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden anayasacılığın performansı istikrarlı, konsolide liberal demokrasilerin çeşitli dönemleri arasındaki ve liberal demokrasi idealiyle fiilî demokrasiler arasındaki karşılaştırmalarla ölçülmelidir. Bu yapıldığında liberal demokrasilerin anayasacılığı tesis etme ve koruma mücadelesinde hem artılara hem eksilere sahip olduğu görülmektedir. Artıları hepimiz biliyoruz. Eksilere kısaca göz atmak anayasacılık açısından daha anlamlı olacaktır.

Eksilerin en başında, devletin eğitime sızmış olması gelmektedir. İstikrarlı demokrasilerde üniversite öncesi eğitim alanlarının çoğu, Türkiye gibi az gelişmiş demokrasilerde ise neredeyse eğitimin her alanı ve safhası devlet tarafından işgal edilmiştir. Ne yazık ki 20. Yüzyılın başlarından beri devletler, sözüm ona iyi niyetle, “vatandaşa hizmet etmek”, “vatandaşın gelişmesini sağlamak”, “fakirlere eğitim imkânı sağlamak” gibi amaçlarla eğitime el atmakta, tekel kurmakta ve özellikle merkeziyetçi zorunlu eğitimi yumuşak veya sert bir beyin yıkama sürecine dönüştürmektedir. Devletler bazen açıkça bazen örtülü yollarla “doğru” din, mezhep, fikir, yaşayış tarzı, kıyafet empozesinde bulunmaktadır. Milli güvenlik veya suçu önleme gibi gerekçelerle ifade, basın, seyahat, örgütlenme özgürlüklerini kolayca budayabilmektedir. Çoğu zaman kendilerinin yarattığı veya azdırdığı güvenlik problemleri vasıtasıyla vatandaşlarını özgürlüklerinden güvenlik adına ciddi tavizler verme veya büsbütün vazgeçmeye zorlayabilmektedir.

Anayasal yönetim geleneği açısından tartışılması gereken ama bilgisizlikten veya önyargılardan dolayı ya ihmal edilen ya da görmezden gelinen ekonomiyle ilgili konular ve sorunlar da var. Bunlardan biri, bazı anayasacıların “parasal anayasa” dediği altına bağlı para standardının yıkılmasıdır. Altına bağlı para standardı devlet iktidarını sınırlandırmanın aracıydı. Devletleri bütçelerini dengelemeye ve karşılıksız harcama yapmamaya zorlayan bir kuraldı. Karşılıksız para sistemine geçilmesi, Keynezyen makroekonomi politikalarının yayılması, demokratik usullerle seçilen parlamentoların menfaat gruplarının avı hâline gelmesi parasal anayasayı yok etti. Bu bazılarına uzakta kalmış bir tartışma gibi görünüyorsa başka bir probleme işaret edebiliriz: Devletlerin vergileme yetkisinin azgınlaşması. Bugün devletler neredeyse alan, tür ve miktar bakımından sınırsız vergi salma yetkisine sahiptir. Bu, anayasacılığın ruhuna aykırıdır. Aynı şeyin vergi tahakkuku ile vergi tahsilinin iç içe geçirilmesi için de söylenmesi gerekir. Keza, devletlerin (veya sivil

görünümlü uzantılarının) uyguladığı fiyat ve ücret kontrolleri de anayasacılığın ruhuna terstir. Daha da korkutucu olan bir vakıa, devletlerin özel mülkiyete müdahale etme ve el koyma yolunda yeni araçlar yaratmış olmasıdır. Kamusal hizmetler için özel mülklere el konulabilmesi, mülkün değerinin tam olarak ve zamanında sahibine ödenmesi şartıyla, bütün demokrasilerde kabul gören ve meşru sayılan bir uygulamadır. Kamu otoritelerinin yollar, barajlar, köprüler, parklar vs yapması böylece kolaylaştırılmaktadır. Ne var ki, yine ABD'nin başını çektiği yorumlar ve uygulamalarla kamu otoriteleri artık özel mülklere, ekonomik gelişme, kentsel yenileşme ve benzeri gerekçelerle kamu yararı adına el koyup el konulan mülkleri başka özel şahıslara aktarabilmektedir. Doğrudan kamulaştırmanın bu şekilde genişlemesi ve regülasyon (tarihî eseri koruma, imar geçirme, vs) yoluyla mülklerin büyük bölümüne el koymanın veya onları atıl hâle getirmenin kolaylaşması, devlet iktidarını sınırlandırmanın en önemli araçlarından biri olan özel mülkiyetin korunaklılığını zayıflatmakta ve bu suretle anayasacılığın altını oymaktadır.

Tuhaf bir şekilde, anayasacılığın gerilemesinde, parlamentoların anayasayı çiğnemesini önlemek için büyük umutlarla kurulan anayasa mahkemeleri ve anayasanın özünü “zamanın ruhuna ve ihtiyaçlarına uyum” gerekçesiyle aşındıran fikir akımları da büyük pay sahibi oldu. Bilhassa ABD’de doğal hakları reddeden, hukuku yalnızca kanun yapıcının iradesinin ürünü olarak gören ve ilk olarak Howard Lee McBain’in “The Living Constitution” (1928) adlı kitabıyla sahneye çıkan “yaşayan anayasacılık” akımı ve hukukî pozitivizm anayasacılığa ve dolayısıyla hak ve özgürlüklere çok zarar verdi. Başka demokratik ülkelerde de benzer gelişmeler oldu. Kısaca, geçen yüzyılda anayasacılık ideali demokratik dünyada da geriledi, kan kaybetti. Bunda, hukuk anlayışındaki menfi kaymalar ve yargının, özellikle anayasa mahkemelerinin yargısal aktivizmi kadar, halk egemenliği nosyonunun kazandığı yarı kutsal ve demokrasilerdeki politikacıların halkın menfaatleri ve iyiliği adına gerçekleştirilen yozlaşmayı teşvik edici icraatları da etkili oldu.

Devletlerde büyüme yönünde doğal bir eğilim vardır. Devletin büyümesinin anlamı siyasî-bürokratik otoritelere verilen yetkilerin ve aktarılan toplumsal kaynakların devamlı artmasıdır. Devlet büyüdükçe sivil toplum küçülür, devlet düzeni toplum düzenini geriletir, devlet teşkilâtı sivil alanları adım adım işgal eder. Devletin büyümesi bakımından, demokrasiler, ilginç fakat şaşırtıcı olmayan ve izah edilebilir bir şekilde, klasik monarşilere (meşrutî monarşi, anayasal monarşi) nispetle daha elverişli bir ortam sağlamaktadır. Zamanımızın baskın siyasî kültürü devlete yönelik talepleri aralıksız körüklemekte, politikacılarla devletçi gazeteciler ve entelektüeller sınıfı da değişik toplum kesimlerini tahrik ederek yeni ve abartılı taleplerde bulunmaya teş-

vik etmektedir. Devlete yüklenen her yeni görev, devlete yönelik meşru addedilen ve normal görülen her talep devletin yetkilerini genişletip araçlarını artırırken bireylerin hak ve özgürlüklerini devlete karşı koruma imkânlarını azaltmaktadır. Bu yüzden, devletin insan hakları ve sivil toplum lehine sınırlandırılmasını öngören anayasacılık bugün her zamankinden daha anlamlı, önemli ve gereklidir. Anayasacılığın gelişmesi ve etkili olmasıysa, anayasacılıkla liberalizm, özellikle klasik liberalizm arasındaki bağların görülmesine ve liberal değerlerin daha yaygın ve kuvvetli biçimde benimsenip savunulmasına bağlıdır.